

SZELEPCSÉNYI SÁNDOR

Rákosmenti helytörténet

Az 1950 óta létező XVII. kerület két Árpád-kori faluból, Rákoscsabából és Rákoskeresztútból, valamint négy újabb, a XIX. század végén, a XX. század elején kialakult nagyobb településből, Rákoshegyből, Rákosligetből, Rákoskertből és Rákoscsaba–Újtelepből áll.

A gazdag hagyománnyal rendelkező régebbi részek közül Rákoscsaba még megőrizte a hagyományos falusias jellegét, de Rákoskeresztúr áldozatául esett az 1970-es évek „városrendezési” elképzeléseinek. Budapest legnagyobb kiterjedésű kerületének a központja nem lehetett egy falu, csináltak hát belőle egy „modern” városrészt. A föld színével tették egyenlővé a település magját képező Németfalunak és Tótfalunak nevezett centrális részt, és zömében tízemeletes panel épületeket húztak föl a letarolt területen. Elpusztították a még tíz évig sem működő tájházat is, a benne őrzött gyűjtemény szétszóródott, maradékát több helyen, áldatlan állapotban tárolták, szabad prédájául a gombáknak, férgeknek és a rágcsálóknak.

1989-ben Epress Rezső helyi gyűjtő bőkezű adományával úgy tűnik, kényszerhelyzetbe hozta az önkormányzatot. Döntés született, hogy nem halogatható tovább egy olyan intézmény létrehozása, amely alkalmas a helytörténeti tárgyak és dokumentumok bemutatására, azok tárolására és múzeumi kiállítások tartására.

Az állam tulajdonában volt egy csodálatos, viszonylag jó állapotban lévő villa Rákoshegyen, amelyet valaha Erdős Renée birtokolt. (Erdős Renée, a XX. század elejének egyik legolvasottabb költője és írója volt. Versei Ady Endre költészetére is jól felismerhető hatást gyakoroltak,

a pornográfiába hajló regényeitől minden lányos anyuka tiltotta gyermekét, ezzel olthatatlan vágyat ébresztve azoknak az olvasására. Erdős Renée 1927-től 1943-ig lakott ebben az 1895-ben épült kis kastélyban.)

Az önkormányzat megszüntette az épületben lévő szükséglakásokat, hozzáértő iparosokkal rendbe hozták a fő- és melléképületet, a kertet parkosították. Ezzel hosszabb távra biztosítottak egy olyan épületet, amely alkalmas a múzeumi feladatok ellátására.

Megkezdődhetett a helyszín birtokbavétele. Dr. Bartók Albert a földszinti termekben létrehozott egy állandó helytörténeti kiállítást, felhasználva a régi Tájház anyagából azt, ami még arra alkalmas állapotban volt, és kiválasztotta az Epress adományból az oda illő darabokat.

Megnyílt a főépület különálló termében a máig nagyon sikeres, a közeli Merzse-mocsarat bemutató dioráma. Számítógépes fényjátékával és a lép állatalkóinak hangjával színesített ismertetőjével rendkívül népszerű, különösen a gyermekek körében. (A Merzse-mocsár Rákoshegy határában, a Ferihegyi repülőtér mellett fekvő fővárosi védettségű természetvédelmi terület.)

Az állandó kiállításokon kívül se szeri se száma az itt megrendezett időszaki kiállításoknak, amelyekkel a most már hivatalosan is Erdős Renée Háznak hívott intézmény országos hírnevet vívott ki magának. Specialitásuk az olyan művészek műveiből tartott tárlat, akik valamilyen szállal a XVII. kerülethez kötődnek (Csekovszky Árpád, Laborcz Ferenc, Ballonyi László stb.). A kiállítások sorába rendszeresen beiktatnak egy-egy helytörténeti bemutatót – az egyes kerületrészek múltjának megismertetése céljából, vagy egyes speciális témakörökben (orvoslás, oktatás, egyháztörténet stb.).

Az állandó kiállítás anyaga az elmúlt 15 év alatt meglehetősen elavult, ezért szükségessé vált annak megújítása. 2005. május 6-ra sikerült is megvalósítani az elképzeléseket. Megnyílt a „Rákosmente évszázadai” című helytörténeti és néprajzi kiállítás a látogatók, de főként a kerületi óvodák és iskolák csoportjai előtt.

Az Erdős Renée Ház megbecsülése, a kerület művelődésében betöltött szerepe egyre nagyobb hangsúlyt kap. Vezetője Ádám Ferenc történész-muzeológus, munkatársa Hódos Mária pedig művészettörténész. Az intézmény gondozza a másutt található Rákosmenti Helytörténeti Gyűjtemény raktári anyagát és a Czimra–Laborcz emlékházat is.

Rendszeres kiadványsorozatot jelentetnek meg „Rákosmenti Helytörténeti Füzetek” címmel, amelyeknek témája gyakran kötődik az éppen aktuális időszaki kiállításhoz.

Az utóbbi időben, talán a bennünket körülvevő világ visszásságaitól való menekülési igény miatt, felerősödni látszik a múlt iránti érdeklődés. A megsokasodott feladatok megoldása segítség nélkül már nem megy. Az Erdős Renée Ház szakemberei vállalták a bábáskodást egy civil szervezet, a Rákosmenti Múzeumbarát Egyesület születésénél. Az egyesület helytörténet iránt elkötelezett tagjai segítséget nyújtanak a gyűjtésben, kiállítások rendezésében. A meghívott előadók bevonásával az épületben tartott „Múzeumi Esték” című előadásorozattal tartalmas órákat szereznek a múltunkra kíváncsi kerületi lakosoknak.

Aki még többet szeretne megtudni az Erdős Renée Ház tevékenységéről, annak ajánlom, hogy forgassa a Magyar Múzeumok, illetve a Múzeumi Hírlevél kiadványok közelmúltban megjelent számait, bennük Ádám Ferenc, múzeumunk vezetője és Sárközi Gabriella tollából született cikkeket talál.

Ezzel az Erdős Renée Házban folyó munka vázlatos ismertetésének a végéhez is értem. Most néhány szót szeretnék szólni magamról, mielőtt rátérnék a „Rákoskert története” című könyv írásával kapcsolatosakra.

Pozsonypüspökin születtem, 1945-ben. Mivel a háború után a Benes-dekrétumok válogatás nélkül bűnösnek nyilvánították a Csehszlovákiában élő magyarokat, édesapám állás nélkül maradt és felkerültünk arra a listára, amely azoknak a családoknak a nevét tartalmazta, akiket a Szudéta-vidékről deportált németek helyére telepítettek át a szülőhelyükről. A család nem várta meg, hogy a csehszlovák katonaság körülvegye a települést és kiverjenek saját házunkból, hanem 1947 februárjának egyik éjszakáján, a befagyott Duna jegén, egy lovasszányi ingósággal Magyarországra menekültünk. Szülőfalunk kényszerű elhagyása olyan megrázó élmény volt, amely egész életünkre rányomta bélyegét. Rövid hanyódás után Rákoskerten telepedtünk le és a barátságos fogadtatás enyhítette a soha be nem gyógyuló seb fájdalmát. Aki átélte a szülőföldjének elvesztését, az sokkal jobban ragaszkodik az újonnan megtalált lakóhelyéhez, mint az, akit nem ért hasonló tragédia. Ez az oka annak, hogy rajongásig szeretem ezt a bájos kis települést. Bár, ahogyan említettem, nem itt születtem, de itt is-

merkedtem meg a világgal, itt nőttek fel, itt koptattam az általános iskola padjait és itt élek már hosszú évtizedek óta. Itt lettem először szerelmes, feleségem is rákoskerti, itt él fiam és unokám, itt élnek barátaim és én itt szeretnék búcsút mondani a világnak, ami remélhetőleg még kissé odébb van.

Már gyermekkoromban is nagy odaadással hallgattam az idősebb emberek meséit, élményeit, történeteit és mind a mai napig örülök, ha valaki a bizalmába fogad, elbeszéli élete történetét. Nagyon sok mindent megjegyeztem az elhangzottakból, ezeket elraktároztam elmém rejtett zugaiban, A különböző helyi kiadványokban néha-néha megjelentek kisebb visszaemlékezések Rákoskert múltjáról. A legtöbb esetben fejcsóválva olvastam a beszámolókat, mert az előbb említett elbeszélésekből, de többnyire a saját magam által átélt eseményekből tudtam, hogy a leírtak nem igazán fedik a valóságot. Gondoltam rá, hogy helyre kellene igazítani a sajtóban megjelenteket, de mivel a kenyérkereső tevékenységem (egy számítástechnikai részvénytársaság műszaki igazgatója voltam) nagyon lekötötte az energiáimat, későbbre halasztottam a tervem megvalósítását. Miután közeledtem a nyugdíjkorhatárhoz és abbahagytam a hivatásos tevékenységemet, elhatároztam, hogy a visszaemlékezéseim alapján, (segítségül hívva testvéreim és barátaim emlékezőtehetségét is) megírom Rákoskert történetét. Látszólag könnyű dolognak tűnt, hiszen a település történelmi léptékkal mérve nagyon fiatal. Csak 1931-ben készültek el azok a tervek, amelyek alapján felparcellázták az addig mezőgazdasági művelésű, ifjabb báró Schell Gyuláné tulajdonában lévő, de közigazgatási tekintetben Rákoscsabához tartozó területeket. Nagy-nagy segítségnek éreztem az írásban a számítógép által kínált lehetőségeket, és azokat igyekeztem kihasználni. Már induláskor elhatároztam, hogy nem törekszem egy minden igényt kielégítő tudományos monográfia megalkotására (azt meghagynom nálam felkészültebb szakember számára), hanem inkább olyan könyvet írok, amely felidézi az itt élők emlékeit, de azért arra az időszakra is kiterjed, amelyről közvetlen tapasztalataink már nem lehetnek. Elsősorban az idősebb korosztályra gondolva úgy választottam meg a könyv betűinek méretét, hogy a már meggyengült látásúak is könnyedén el tudják azt olvasni. Szintén fontosnak tartottam, hogy minél több képpel színesítsem a mondandómat, mert a szöveg közé helyesen beillesz-

tett képet nézegetve egyrészt megpihenhet az olvasó, másrészt egy kép többnyire többet mond el, mint egy sűrűn teleírt oldal. Saját magam is rendelkeztem fényképekkel és dokumentumokkal, de amikor barátaimnak említettem a szándékomat, lelkesen előkeresték a féltve őrzött, hatvan-hetven éves dokumentumokat és régi családi felvételeket, hogy válogassak közülük tetszésem szerint. Mindenkitől csak arra az időre kértem el a képeket és iratokat, amíg azokat beszkennelve a számítógépben rögzítettem. Kínosan ügyeltem rá, hogy a legrövidebb időn belül visszaadjam azokat, hiszen tudom magamról, nem véletlenül tartották meg ezeket az ereklyéket olyan hosszú időn keresztül, hanem tudatosan őrizgették féltő gonddal. A legtöbb esetben abszolút pótolhatatlan egyedi darabokról volt szó és nem játszhattam el azt a feltétlen bizalmat, amit sikerült megszereznem.

Sok-sok órát töltöttünk beszélgetéssel, gyűjtöttem az értesüléseket és közben összevettem a hallottakat a saját emlékeimmel, így is ellenőrizve azok valóságát. Az írásba bevontam testvérbátyámat, aki ugyan Kanadában él, de az 1956-os rákoskerti eseményeknek meghatározó szereplője volt. Kértem, hogy idézze föl a múltat és írja le nekem azokat a sorsfordító napokat, amikor – mint a helyi nemzetőrség egyik parancsnoka – vigyázták a rendet szeretett településünkön. Beszámolóját beillesztettem a könyv megfelelő fejezetébe és sokak szerint ez a rész sikerült a legjobban, szinte regényszerű beszámolóként tárja az olvasók elé a történeteket.

Persze, nem csak így jutottam információkhoz. Fontosnak tartottam, hogy térképekkel is illusztráljam a művem, mert egy-egy térképről nagyon sok mindent leolvashat az ember. Nagyon hasznos volt a Hadtörténeti Múzeum térképgyűjteményének tanulmányozása. A különböző időpontban végzett katonai felmérések rengeteg adattal szolgáltak, mert ezeknek a léptéke elég kicsi ahhoz, hogy a hétköznapi ember is el tudjon igazodni rajtuk. Szerepelnek rajta a nagyobb fák, kutak, épületek stb. Még arra is lehetőséget nyújtanak, hogy megszámláljuk, hány házból állt egy-egy település az adott felmérés pillanatában!

A térképeken kívül átnéztem a vasúti menetrendeket is, az adataik segítségével ellenőrizhettem a szóbeli információk valóságát, hogy mikor milyen fejlődési fokozatba került Rákoskert (nincs megálló, feltételes megálló, táblás megállóhely).

Így készült a könyv és miután úgy gondoltam, hogy összeállt az anyag, számítógéppel kinyomtattam a kefelevonatot néhány példányban és odaadtam azoknak, akik emlékeik felidézésével segítségemre voltak. Kértem, hogy ellenőrizzék a tartalom helyességét. Miután begyűjtöttem a példányokat, elvégeztem a szükséges javításokat és 50 példányban kinyomtattam és bekötöttem a puhafedelű könyvet, majd karácsonyi ajándékként kiosztottam a barátaim között. Nem csak nekik adtam, hanem azoknak is, akiktől a második kiadás anyagi költségeihez támogatást reméltem.

Napokon belül lemérhettem a telefonokból és a levelekből, hogy nem dolgoztam hiába, célomat elértem. Visszavitettem olvasóimat egy már letűnt világba, úgy, hogy az ismereteiket is bővítettem. Persze kritikákat is kaptam, hiszen egy percig sem állítottam, hogy tökéleteset alkottam. Minden észrevételt megszívleltem, és ami jogos volt, azt figyelembe is vettem a második, javított és bővített kiadás előkészítésénél.

A jó fogadtatástól megújult erővel, azonnal nekiláttam a munkának és ennek eredményeként további száz oldallal kiegészítve elkészítettem a második kiadás kéziratát. A bővítésnél az volt az elsődleges szempontom, hogy javítva, kiegészítve de megtartva az első kiadás törzsanyagát, a jelenről is igyekezzek képet adni az olvasóknak és ez a kép az utókor számára tanulságos legyen. Az a gondolat vezérelt, hogy könyvemet évtizedek múlva is kézbe fogják venni az akkori idősebb emberek, esetleg a helytörténet jövőbeni kutatói és hiteles forrást kívántam nyújtani számukra.

Két területre koncentráltam: egyrészt milyen intézmények és szervezetek működtek 2005. év elején Rákoskerten, másrészt kik azok a hírneves személyek (művészek és az 1956-os forradalom és szabadságharc hősei), akik közöttünk éltek-élnek, és akikre minden rákoskerti büszke lehet.

A munkával szépen haladtam, az első kiadás mutatványpéldányai meghozták a támogatási kedvet is. Összegyűlt a pénz, ami szükséges volt egy nagyobb, 700 példányszámú, keménykötésű könyv nyomdai munkáinak finanszírozására. Terveimnek megfelelően, a kötet május közepére elkészült.

A mai kor szellemének megfelelően csaptunk egy kis felhajtást a könyv ismertebbé tétele körül. A helyi művészek egyike még az inter-

júk készítésekor jelezte (látva a nálam lévő listát), hogy bár kis település vagyunk, mégis vannak olyan művésztszakok, akikről nincs is tudomása. Milyen jó lenne, ha a könyv újbóli kiadása kapcsán egy találkozót szerveznénk, ahol megismerhetnék egymást. Az ötlet-magocskából a helyi Művelődési Klub vezetője nevelt palántát, hozzáátéve: a helyi lakosok sem tudják, kik élnek közöttünk: tartunk egy ünnepélyes könyvbemutatót, ahol találkozhatnak a helyi művésztszakadalommal. A palántából fává a közös gondolkodás eredményeként cseperedett az elképzelés: ne csak bemutassuk a művészeket, hanem azok adjanak ízelítőt is a munkásságukból. Az előadóművészek szerepeljenek, ki-ki a maga művészeti területe szerint, a képzőművészek pedig tartsanak egy közös kis kiállítást. Az elhatározás kemény szervezőmunkával megvalósult és a Rákoskerti Művelődési Klubban nagy sikerrel megtartottuk a műsort, a kiállítást meg a könyvbemutatót. Sikert kímoldítani az embereket a négy fal közül, a régi ismerősök, barátok újra találkoztak és eltöltöttünk együtt két-három kellemes órát. Az esemény közösségformáló szerepén kívül azért az sem volt elhanyagolható, hogy közel kétszáz könyv azonnal gazdára talált. Azóta minden példány elfogyott, de az érdeklődés nem hagyott alább. Kihasznlva a modern technika lehetőségeit, munkámat teljes terjedelmében feltettem a világhálóra. Így akihez nem jutott el a könyv, de rendelkezik számítógéppel és internet-hozzáféréssel, Rákoskert történetét elolvashatja a www.szelepcsenyi.hu címen.